

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Аналізується феномен сильної держави та його основні критерії, досліджуються процеси трансформації інституту держави у сучасному світі та його подальші перспективи. У процесі вивчення проблеми було проаналізовано співвідношення категорій сили державних інститутів і політичного режиму..

Ключові слова: *сильна держава, дієспроможність держави, політичний режим, державні інститути, політична модернізація, деформалізація, державне будівництво, неформальні інститути.*

Мірошниченко А.А.

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПАРАМЕТРОВ СИЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Анализируется феномен сильного государства и его основные критерии, исследуются процессы трансформации института государства в современном мире и его дальнейшие перспективы. В ходе изучения проблемы было проанализировано соотношение категорий силы государственных институтов и политического режима.

Ключевые слова: *сильное государство, дееспособность государства, политический режим, государственные институты, политическая модернизация, деформализация, государственное строительство, неформальные институты.*

Miroshnichenko A.

THE FEATURES OF DIMENSIONS DEFINING OF POWERFUL STATE

The article is devoted to phenomenon of powerful state and its basic criteria and to transformation processes of state in modern world and its feature prospects. The ratio of categories of state might and political regime is examined in the article.

Key words: *powerful state, state capacity, political regime, governmental institutes, political modernization, deformatization, state building, informal institutes.*

Існують різні набори індикаторів сили держави. Ми пропонуємо розглянути ті, що вимірюють спроможність державних інститутів впливати на внутрішню політику. І, відповідно, сильною державою ми називаємо ту, в якій державно-політичні інститути спроможні виконувати у повному обсязі ті функції, які в них закладені. Головним об'єктом аналізу, таким чином, є державні інститути у своїй динаміці. Слід зауважити, що існує дистанція між поняттями сильної країни та сильної держави. Наприклад, США можна назвати супердержавою, але їх державний апарат не є могутнім і потужним: недержавні структури в суспільно-політичному житті відіграють не менш важливу роль. Більш близькими феноменами є сильна держава та

сильний уряд. Ефективними інструментами для дослідження могутності держави є категорії формальних і неформальних інститутів: вони демонструють, які з задекларованих повноважень державно-політичних інститутів залишаються за урядовими структурами на практиці.

Згідно з К. Поланьї, сильним урядом є такий, що має надзвичайно широкі повноваження, що дозволяють йому втручатися у будь-які сфери суспільного життя та передбачають обмеження громадянських прав і свобод [1, с.253]. Специфіка державної влади полягає в тому, що дозволяє їй як захищати права громадянина та права власності, так і утискати громадян в їх правах задля забезпечення суспільного ладу та експропріювати приватну власність у вигляді податків. Такий підхід до категорії сили держави базується на визначенні характеру політичного режиму. Але

ефективним може бути уряд як демократичної, так і авторитарної держави.

Існують чотири типи держав: авторитарні з сильними державними інститутами (наприклад, СРСР у 50-х рр. ХХ ст), авторитарні зі слабкими державними інститутами (СРСР у 80-х рр. ХХ ст.), демократичні з сильними інститутами (сучасна Греція) та демократичні зі слабкими інститутами (сучасна Франція).

Дієздатність державних інститутів особливим чином взаємодіє з таким показником, як політичний режим: режим окреслює ті сфери, у які держава здійснює (або може здійснити) легальне втручання. Комбінація обраного типу політичного режиму та набору повноважень, що їх має уряд, змальовують певні політико-економічні перспективи. В умовах слабких державних інститутів навіть демократичний лад не допоможе встановити ефективну державну систему, а функціонування сильних інститутів в авторитарній державі можуть призвести до катастрофічних наслідків.

За останні 50 років встигла розквітнути та занепасти держава загального добробуту. Якщо в післявоєнний період був встановлений курс на збільшення соціальних виплат, розширення соціальних гарантій, забезпечення державою базових потреб, то після хвилі економічних криз 70-80х рр. у процесі неоконсервативної революції ця стратегія почала змінюватися на протилежну, що було підкріплено в 90-ті рр. неолібералізацією та глобалізацією як провідними трендами постмодернової доби. Постійний дефіцит державного бюджету навіть у розвинених країнах Заходу та зміна ідеологічного забарвлення спричинили тенденцію до демонтажу соціальної держави. Такі показники, як постійний бюджетний дефіцит, помітне погіршення справ в економіці та зростання рівня безробіття доводять, що сучасна держава не в змозі регулювати цю ситуацію традиційними методами. Має місце також бюрократизація державного управління (тобто його ускладнення та зниження ефективності, зростання трансакційних витрат). Завдання які покликані розв'язувати соціальна держава, мають переважно індивідуальний характер, а інструменти, які вона застосовує, є занадто складними, громіздкими для атомістичного застосування. Соціальна держава будується у формі бюрократичного апарату, але він не здатний виявити та задовольнити потреби окремих громадян [2, с.80-84].

На поч. 90-х у західних країнах і країнах, що пішли шляхом демократичного транзиту

загальноприйнятим став ліберальний курс, згідно з яким сфера державного впливу мала бути якомога більше звужена, система державних інститутів свідомо ослаблена, а всі надії було покладено на самоорганізацію ринків. Так звана програма Вашингтонського консенсусу пропонувала логічно обгрунтований комплекс заходів зі зменшення захисту тарифів, приватизації, зниження субсидій та згортання соціальної політики. Світові економічні організації наполегливо рекомендували якнайшвидше згортати сферу впливу державних інститутів, щоб в найкоротший термін досягти максимально можливих економічних успіхів.

Але цей шлях виявився для багатьох країн глухим кутом: у процесі зменшення впливу державних інститутів, звуження повноважень держави була підірвана або зруйнована дієздатність держав. Реформування цього напрямку було покликано збільшити силу держав шляхом оптимізації набору її повноважень. Замість цього обмеження сфери державного впливу, неточно розраховане, на практиці зменшило й впливовість, й силу державно-інституційної системи. Держава була витиснена з ряду сфер суспільного життя. Поняття деформалізації державних інститутів є ефективним інструментом дослідження дієздатності державно-політичної системи та означає „роздержавлення”, вихід держави з тих чи інших сфер, послаблення її впливу. З досвіду пострадянського розвитку можна зробити висновок, що заходи, пропоновані ідеологами „Вашингтонського консенсусу” задля досягнення сталого рівня життя, не є універсальним шляхом до Сучасності. Як показав досвід останніх двадцяти років, „неоліберальні” еліти в пострадянських країнах у своїй політиці керуються в першу чергу власними економічними інтересами, а не ідеологічними переконаннями. Їхня роль є провідною у руйнуванні державної могутності, але причина цього – не в їх ідеологічних переконаннях.

Ф. Фукуяма для більш чіткого визначення поняття сили держави пропонує розділяти сферу державного впливу та здатність держави забезпечувати виконання обраного курсу, певної політики.

Логіка державного утворення постійно спонукає державу до розширення сфери її впливу, до акумулювання все більшого розмаїття функцій. Тобто внутрішня логіка прагне до саморозростання, до експансії сфери компетенції уряду. Цей континуум – від мінімальної держави до громіздкого Левіафану – збігається зі спектром

політичних ідеологій від лібералізму до соціалізму. З іншого ж боку, дієздатність держави визначається її спроможністю формулювати та втілювати в життя певний політичний курс, стратегію, створювати закони, забезпечувати ефективну роботу державних органів, підтримувати бюрократичні процедури на низькому рівні, контролювати злочинність, зокрема корупцію, підтримувати належний рівень відкритості, прозорості та відповідальності влади перед суспільством і забезпечувати верховенство закону.

Дослідники відомої авторитетної організації The Fund for Peace пропонують під недієздатною державою розуміти таку, яка втрачає:

1. фізичний контроль над своєю територією або монополію на фізичне насилля в межах цієї території;
2. здатність забезпечувати процес прийняття політичних рішень;
3. здатність забезпечувати елементарні фізичні послуги;
4. здатність взаємодіяти з іншими державами у якості повноправного суб'єкта міжнародної спільноти.

З точки зору економістів, основна функція держави полягає в регулюванні доступу до обмежених ресурсів за допомогою встановлення прав власності. Існує специфічний спосіб отримання прибутку для держави – використання ресурсної ренти. Воно реалізується шляхом вилучення плати в обмін на доступ до ресурсів: державні органи обмежують поле ринкових взаємодій, після чого допускають агентів, що сплатили свою участь. Монополізація політичного ринку дозволяє уряду встановлювати правила гри виключно на свій розсуд.

Ліберальний напрямок реформування державної системи, обраний більшістю пострадянських країн, передбачає приватизацію державної власності та звільнення від державного контролю, регулювання значного шару соціально-економічного життя суспільства на користь ринкових принципів існування [3]. Російський дослідник В. Нікітаєв у зв'язку з цим говорить про реалізацію стратегії сервілізації та комерціалізації державних функцій, яка полягає в якісній трансформації систем життєзабезпечення населення країни. Такі інститути, як система охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, забезпечення правопорядку та судова система, поступово поглинаються Сферою Послуг. Спустошення держави на ідеологічному рівні підтримується за допомогою постійного

акцентування на перевагах свободи перед несвободою, ринку перед державним регулюванням, індивіда перед суспільством. Лейтмотивом проходить антикорупційна аргументація: якщо наданням таких „послуг” займатиметься приватний сектор, то корупції не залишиться місця, і одвічне замкнене коло буде нарешті розірване. Але якщо держава офіційно передасть ряд своїх функцій в аренду приватному сектору, населення може відмовитися сплачувати податки [4].

У країнах, що розвивалися за ліберально-демократичною схемою, зокрема, на пострадянському просторі, почалися процеси, які ми кваліфікуємо як деформалізацію державних інститутів. Останню ми розуміємо як процес трансформації інститутів, яка полягає у заміщенні формальних правил неформальними і вбудовується в систему неформальних стосунків [5]. Деформалізація являє собою процес демонтажу складних і громіздких інститутів вестфальської доби. Курс на лібералізацію політичного режиму передбачає такі заходи, як зниження впливу державних інститутів. Деконструкція їх могутності взагалі властива сучасному періоду, але специфіка процесу у країнах, що розвиваються, полягає в ентропії державних агентів, у дистрофії всієї системи державних інститутів. Деконструюється не лише їхня могутність, а й їхня дієздатність. Панування неформальних інститутів розглядається як девіація суспільно-політичного ладу. У сучасних політичних науках система неформальних (зокрема, неопатримоніальних) стосунків у структурах влади інтерпретується як традиційна, досучасна. На сучасному етапі вона має змінитися бюрократичною системою, яка уособлює два основні принципи – раціоналізм та ефективність. Тобто якщо ліквідувати досучасні практики, історичні атавізми, суспільство перейде до раціонального функціонування на базі безперечних універсальних законів і правил. Але соціальна система, навіть теоретично, не може функціонувати лише за формальними раціональними правилами. Згадаємо ідею Ф. Фукуями про те, що сучасні західні суспільства та їхні інститути політики, права та економіки насправді ґрунтуються на прихованих неформальних передумовах („соціальний капітал”). Відповідно, демократична система правління може успішно впроваджуватися та функціонувати лише в тих суспільствах, де формальні інститути відповідають системі неформальних стосунків, що панують у них. У протилежному випадку запровадження

„сучасних” інститутів потребує занадто високих трансакційних витрат. Відповідно, неформальність можна розцінювати як результат бідності, а формальність – як надбання заможності суспільства. Використавши метафору Е. де Сото, можна сказати, що формальний простір знаходиться ніби під прозорим ковпаком, а неформальний – всюди за його межами; жити всередині закленого простору можуть дозволити собі лише ті, хто має достатньо ресурсів, щоб сплачувати високі витрати легалізації та формалізації. Він зазначає, що ті, хто діє легально, мають сплачувати надто високі витрати, а якщо вони не здатні на це, то вони вимушені виходити за межі формальної системи. Тож вони не можуть користуватися перевагами розумних законів країни, тими інструментами для підвищення ефективності економічної та соціальної діяльності, що їх пропонує закон. Йдеться про право власності, контрактне та позаконтрактне право [6].

Тенденція ослаблення держави, яку ми спостерігаємо у сучасному світі, виникла, на думку Ф. Фукуями, внаслідок декількох основних причин. По-перше, багато держав у ХХ ст. були занадто потужними. Вони встановлювали жорсткі рамки для населення та нав’язували свій вплив на зовнішній арені. Ті ж держави, які впроваджували більш ліберальну політику, спостерігали зниження ефективності роботи державних інститутів. Тому обидві категорії держав вдалися до зменшення державного сектора на користь розширення повноважень вільного ринку та громадянського суспільства. Всі ці процеси на тлі розмивання державного суверенітету в епоху глобалізації призвели до падіння сили держави до критичного рівня, і головним питанням стало підсилення, оздоровлення її інституційної системи. Особливо гостро ця проблема постала перед країнами, що розвиваються [7]. Нестабільність і слабкість їх державно-інституційних систем стала головною причиною економічної стагнації. Проблема побудови дієздатних, ефективних, „працюючих” державних інститутів стала головним викликом на шляху до побудови процвітаючого сталого суспільства. В умовах суспільно-політичної ентропії просто неможливо забезпечити дотримання прав людини, прав власності, надати умови для економічного розвитку великого та малого підприємництва, гарантувати людини хоча б мінімальний пакет соціальних благ.

Крім того, нездатність держав відтворювати певні контури міжнародної системи, забезпечити її передбачуваність, загрожує хаосом і глобальними світовими конфлік-

тами. Ніхто з суб’єктів міжнародної спільноти, крім держав, на сьогодні не здатний гарантувати безпеку у світовому масштабі.

Міжнародна спільнота не лише обмежена у здатності зміцнювати державу, вона часто навіть сама підриває дієздатність держави у країнах, що розвиваються. Зовнішні вливання, що надаються у формі кредитів і гуманітарної допомоги, майже завжди негативно відображаються на дієздатності місцевих урядів, на їхній потенції забезпечувати соціальну допомогу населенню після завершення програми міжнародних місій. Фінансові донори, щоб забезпечити реальну користь, мають сконцентруватися не на благочинності, а на побудові системи ефективних державних інститутів, щоб їхня допомога забезпечила якісні зміни на довгостроковому етапі [8]. Як зазначає С. Хантінгтон, лібералістські установки здатні нанести шкоду суспільствам, що розвиваються, тому що легко можуть призвести до дестабілізації політичної ситуації та створити умови для маніпулювання демократичними процедурами, насамперед це стосується інституту виборів [9, с.18].

Отже, сучасна держава проходить крізь ряд метаморфоз. Головною тенденцією трансформації класичної держави є зміна рівня впливу державних агентів на суспільне життя. Особливо зменшується цей вплив у державах, що розвиваються. Вони конкурують як з урядами інших країн, так і з неурядовими транснаціональними організаціями, а також з приватним сектором. Свій відбиток на повноваженнях держави залишила і ліберально-демократична ідеологія, що була найвпливовішою останні 30 років. Нові реалії потребують нових інструментів виміру ефективності держави. Категорія сильної держави як дієздатної системи інститутів є таким інструментом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поланьї К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьї; [пер. с англ. А. А. Васильева, С. Е. Федорова и А. П. Шурбелева; под общей редакцией С. Е. Федорова]. – СПб.: Алетей, 2002. – 320 с.
2. Морозова Е. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии / Е.Г. Морозова. – М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН). – 1999. – 247 с.
3. Радаев В. Новый институциональный подход и деформализация правил в российской экономике / В.В. Радаев // Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу. – М.: РОССПЭН, – 2002, – С. 157-209.

4. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире [Электронный ресурс] / Э. де Сото. – Режим доступа: <http://www.libertarium.ru/way>.
5. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. – М: АСТ: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220 с, [4] с. –Philosophy).
6. Venelin I. Ganev Postcommunism as a Historical Episode of State-Building: a Reversed Tillyan Perspective. Kellogg-Institute, Working Paper No 289, November; Valerie Sperling (ed.), 2000. Building the Russian State. Institutional Crisis and the Quest for Democratic Governance. Boulder: Westview Press.
7. Никитаев В. Коррупция и конец истории [Электронный ресурс] / В.Никитаев. – Режим доступа: <http://www.russ.ru/pole/Korruptsiya-i-konec-istorii>.
8. Gryzmala-Busse A. Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism / A. Gryzmala-Busse, P.J.Loung. – Politics & Society. – 2002. – № 30 (4). – P. 529- 554.
9. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.

УДК 32.019.51 : 004.738.5

Вінникова Н.А.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ПАРТИЦИПАТОРНІ ПРАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ: „МЕРЕЖА VS ДЕРЖАВА?”

Впровадження інформаційних технологій у традиційні моделі взаємодії у сфері політики створило умови для появи нових форм політичної участі. Водночас оцінки впливу Інтернету на політичні процеси є неоднозначними, а наслідки – суперечливими. Стаття присвячена аналізу ролі Інтернет-мережі як механізму трансформацій політичної участі. Розглянуто теоретичні й практичні аспекти застосування Інтернет-технологій як інструменту політичного активізму.

Ключові слова: інформаційні технології, соціальні мережі, політична участь.

Винникова Н.А.

ПАРТИЦИПАТОРНЫЕ ПРАКТИКИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭПОХИ: „СЕТЬ VS ГОСУДАРСТВО?”

Внедрение информационных технологий в традиционные модели взаимодействия в сфере политики создало условия для появления новых форм политического участия. Одновременно оценки влияния Интернета на политические процессы являются неоднозначными, а последствия – противоречивыми. Статья посвящена анализу роли Интернет-сети как механизма трансформаций политического участия. Рассмотрены теоретические и практические аспекты применения интернет-технологий как инструмента политического активизма.

Ключевые слова: информационные технологии, социальные сети, политическое участие.